

Översikter och meddelanden

Diskursanalyse av politikk: Forutsetninger og metodeproblemer

I insist on this difference [between polemics and dialogue] as something essential: a whole morality is at stake, the morality that concerns the search for the truth and the relation to the other. In the serious play of questions and answers, in the work of reciprocal elucidation, the rights of each person are in some sense immanent in the discussion. They depend only on the dialogue situation. [...] the polemicist, on the other hand, proceeds encased in privileges that he possesses in advance and will never agree to question. On principle, he possesses rights authorizing him to wage war and making that struggle a just undertaking; the person he confronts is not a partner in the search for the truth, but an adversary, an enemy who is wrong, who is harmful and whose very existence constitutes a threat. For him, then, the game does not consist of recognizing this person as a subject having the right to speak, but of abolishing him, as interlocutor, from any possible dialogue; and his final objective will be, not to come as close as possible to a difficult truth, but to bring about the triumph of a just cause he has been manifestly upholding from the beginning. The polemicist relies on a legitimacy that his adversary is by definition denied. (Foucault 1984: 381-382).

Innledning¹

Da jeg for drøye ti år siden bestemte meg for å gå igang med min første diskursanalyse, forsøkte jeg å lokalisere en metodelitteratur som kunne hjelpe meg igang. Jeg fant Foucault (1972), en bok som betaler den som har tid og ork til å lese den tifold tilbake. Men den er knapt egnet som innføringslitteratur. Selv definisjonene av “dis-

Statsvetenskaplig Tidsskrift 1999, årg 102 nr 2

kurs” og “diskursiv formasjon” er såpass indirekte at man heller bør gå til en foucauldianer som Jens Bartelsen (1995) for å finne en definisjon som egner seg for samfunnsvitere (“a discourse is a system for the formation of statements”). Siden slutten av 1980-tallet er det blitt publisert en rekke post-positivistiske arbeider om det ontologiske og epistemologiske grunnlaget for diskursanalyse, men det finnes fortsatt ikke noen metodeartikkel som går praktisk til verks. Dette har i alle fall tre uheldige konsekvenser. For det første er det vanskelig å diskutere hva som er godt og hva som er mindre godt når det ikke foreligger noen skriftlig litteratur om kriteriene for bedømmelse. For det annet vil de mange forskjellene mellom forskjellige diskursanalytiske tilganger tendere mot å bli sauset sammen sålenge forskjellene mellom dem ikke formuleres i skrift og kritiseres av andre. Og for det tredje vil det sålenge man ikke har en postpositivistisk metodede-batt lett bli slik at kritiske, postpositivistiske arbeider bedømmes ut ifra de positivistiske metodearbeidene som tross alt foreligger. Dette burde i mindre grad være et problem i fagdebatten, der man må kunne kreve at også positivistene har en viss kjennskap til de andre delene av sitt fag. Men det er et akutt problem for eksempel i forbindelse med hovedoppgaveskriving, der det gjerne kreves at det skal inngå en metodedel, og hver kandidat dermed må begynne fra grunnen av. Denne artikkelen posisjonerer seg i forhold til disse tre problemene ved å klargjøre hvorfor vi trenger en postpositivistisk samfunnsvitenskapelig litteratur, og ved å presentere en av flere metoder som kan brukes for å frembringe en slik litteratur, nemlig diskursanalyse.

Hvorfor post-positivisme?

Utgangspunktet for mye samfunnsvitenskap er at den eneste kilde til kunnskap er sansene. Det

hevdes at mennesket kjenner verden ved å se, høre og ta på den. En spesiell måte å kjenne verden på – den vitenskapelige – går ut på å finne regularitetene i denne sansningen. Man tenker seg at forskeren tar for seg en serie sansedata og kanskje samler inn sine egne. På grunnlag av disse sansedataene gjør forskeren så et tanke-sprang, og postulerer et teorem – et utsagn om regulariteter og et utkast til en sannhet. Teoremet tar gjerne formen ‘dersom p, så q’, eller oftere, ‘dersom p, så kanskje q’. p kalles ofte en uavhengig variabel, mens q kalles en avhengig variabel. Tanken er så at man ved hjelpehypoteser og forskjellige metodiske grep skal kunne teste teoremet, det vil si at man ved hjelp av empirisk forskning skal finne ut om, eller i hvilken grad, det er i overensstemmelse med nye sansedata. Målet er å gjøre teoremets gyldighetsområde universelt, slik at teoremet fremstår som almenngyldig “sant”. Om nye data viser at teoremet ikke kan være gyldig i en gitt situasjon, er det falsifisert.

Et eksempel. Den mest brukte metodeboken i statsvitenskap internasjonalt er King, Keohane og Verba (den såkalte KKV, 1994). Deres utgangspunkt er at “the distinctive characteristic that sets social science apart from casual observation is that social science seeks to arrive at valid inferences by the systematic use of well-established procedures of inquiry”. (King, Keohane & Verba 1994: 6). Boken hevder så at det bare finnes én type samfunnsvitenskap, én type “good research”, altså én type “inquiry”. Det heter således at ‘A major purpose of this book is to show that the differences between the quantitative and qualitative traditions are only stylistic and are methodologically and substantively unimportant. All good research can be understood – indeed, is best understood – to derive from the same underlying logic of inference’ (King, Keohane & Verba 1994: 4). Sansningen styres programmatisk av forskeren, slik at resten av verden siles ut: ‘our observations are either implications of our theory or irrelevant’ (King, Keohane & Verba 1994: 48). De data som ikke kan avledes av teori, betraktes altså som irrelevant støy. Det er testingen av teorier som er av interesse, ikke refleksjonen som ligger bak: ‘no one cares what we think – the scholarly commu-

nity only cares what we can demonstrate’ (King, Keohane & Verba 1994: 15). Og om falsifisering ikke er en mulighet, har man ingen teori: ‘We need to be able to give a direct answer to the question: What evidence would convince us that we are wrong? If there is no answer to this question, then we do not have a theory.’ Og i tilfelle alvoret ikke skulle være klart, står det ved ordet ‘wrong’ en fotnote som går slik: ‘This is probably the most commonly asked question at job interviews in our department and many others’ (King, Keohane & Verba 1994: 19). Altså: Ingen mulighet for falsifisering betyr ingen mulighet for jobb.

Til tross for King, Keohane og Verbas påstand om at det bare finnes én type samfunnsvitenskap, finnes det likefullt også andre typer samfunnsvitenskap. Det finnes vitenskapelig virksomhet som ikke begynner fra det utgangspunktet at bare det som er positivt gitt, er legitime data for forskeren. Fra samfunnsvitenskapene ble institusjonalisert mot slutten av forrige århundre, og spesielt de siste tredve årene, har post-positivistisk samfunnsvitenskapene stilt spørsmålsteget ved de grunnleggende, og for mange uproblematiserte, forutsetningene for samfunnsvitenskap som nyss er nevnt. Disse debattene har stort sett dreiet seg om hva som kan regnes for å være gitt eller virkelig, og om hvorledes man kan etablere kunnskap om det. I disse debattene om ontologi (det værende) og epistemologi (kunnskapsproduksjon) har post-positivister fremsatt en rekke forskjellige, og innbyrdes motstridende, utsagn og posisjoner. I vår sammenheng er det særlig tre forhold som er vesentlige.

For det første er det ikke utelukkende gjennom sansningen at mennesket forsøker å gripe verden. Dersom dét var tilfelle, skulle man forvente en viss regularitet i de verdensbildene forskjellige menneskelige samfunn holder seg med. En slik regularitet kan bare i liten grad spores, og det skyldes vel først og fremst at mennesket også forholder seg til verden på annet vis enn gjennom sansene. Tradisjonell vitenskap har imidlertid et standardsvar på denne innsigelsen, nemlig at en vitenskapelig, sanse-basert måte å forholde seg til verden på er andre måter overlegne, og dermed med nødvendighet vil fortren-

ge de andre måtene eftersom et vitenskapsbasert, rasjonelt verdensbilde vinner utbredelse. Til dette har man fra post-positivistisk hold gjort to innsigelser. Den første er at man ikke uten videre kan forutsette at alle deler av menneskeheten utvikler seg på denne måten, altså lineært, parallelt og mot et definert mål.² Den andre er at samfunnsforskeren like gjerne, eller endog fortrinnsvis, kan forsøke å studere en sosial virkelighet fra innsiden, på de premisser som den selv frembyr (altså fortokende, hermeneutisk), som å studere den med det sosiale ideal som tradisjonell vitenskap allerede har fremsatt som sammenlignende utgangspunkt. Hun *må* faktisk gjøre blant annet dette, så lenge målet er å forstå handlingene, og man blant de premissene som ligger til grunn for handlingene, finner den mening aktørene tillegger sine handlinger.

For det annet har post-positivister inspirert av fenomenologien pekt på at selv om man reduserer hele spekteret av måter mennesker griper verden på til sansningen og konsentrerer seg om den, er det umulig å sanse verden direkte. Menneskers sansning er ikke umiddelbar. Fra en i utgangspunktet kaotisk mengde sandedata, er det noen som plukkes ut. Sandedata underdeterminerer verdensbilder, om ikke annet, så fordi sandedata kan kombineres på et uendelig antall måter, og derfor må sorteres etter prinsipper som også må involvere noe annet enn direkte sansning. En rekke faktorer sørger for at utplukningsprosessen er mediert, og ikke direkte. Et eksempel. Som 22-åring hadde jeg en vinter strøjobb på Oslo Skinnauksjoner. I opptil 10 timer om dagen hentet jeg bunter med skinn av nutria, mink, sel, blårev, rødrev og så videre og viste dem frem til oppkjøpere, som ved hjelp av sine sanser og sin ekspertise dannet seg en formening om hva disse skinnene var verd, og deretter forsøkte å slå dem til seg i de påfølgende budrundene. Jeg hadde rikelig anledning til å reflektere over hvorledes hele dette systemet fungerte. Det jeg imidlertid ikke umiddelbart la merke til, var at skinnjobbingen også forandret måten jeg så verden på i andre sammenhenger. Det mest slående var at en av mine hovedsysler på den tiden, å titte på det annet kjønn, fikk en ny dimensjon. Der jeg tidligere hadde konsentrert meg om form og bevegelse, dukket plutselig på-

kledning opp som et vesentlig tilleggselement. Jeg ble kort og godt interessert i pelskåper, og denne interessen forandret måten jeg silte et gitt sett sanseinntrykk på (in effect *hva* jeg så).

Denne erfaringen kan brukes til å anskueliggjøre etpar helt sentrale sider ved sansning. Man vil se at sansning er avhengig av et modus, som kan være for eksempel estetisk, seksualisert, moralsk, nyttemaksimerende (sammenlign Bauman 1992). Hva dette modus er, og når det kommer til anvendelse, er sosiale spørsmål. I forlengelsen av dette synes det klart at man ikke uten omkostninger kan postulere de fundamentale mekanismene som ligger til grunn for sansningen. Om man forutsetter at mennesker handler ut fra et grunnleggende begjær med psykoanalytikerne, at de maksimerer materiell vinning med økonomene, eller at de maksimerer mening med sosialantropologene, kan man lett komme til å avskjære seg selv fra muligheten til å lese sosiale hendelser på andre måter. Eksempelvis ville en åpenbar psykoanalytisk lesning av mitt tilfelle være at jeg ved hjelp av metonymi hadde gjort pelskåpen til et nytt og sekundært objekt for begjær. Men ville ikke en slik lesning, ved ikke å validere den estetiske dimensjon, i en samfunnsvitenskapelig sammenheng lett fortone seg som reduksjonistisk?

Eksempel kan også brukes til å vise at sansning krever modeller. I mitt tilfelle hadde jeg før denne opplevelsen en modell for hva en pelskåpe var, men det var smått med mer spesielle modeller for søm, pelslag og så videre. Uten modeller for hva som skal sanses, er det som allerede nevnt vanskelig å sanse noe som helst. Autisme blir blant annet fortolket i et slikt lys; enkelte nyfødte blir rett og slett overmannet av sanseinntrykk. De stenger derfor i selvforsvar ute en del av verden og reduserer resten til klart ordnede kategorier. I dette er de bare spesielle i grad. Også ikke-autister sanser bare deler av verden, og tilpasser de delene til forhåndslagrede modeller. Kognitiv konsistensteori gjør denne innsikten til utgangspunktet for studiet av det sosiale, ved å studere a) "the framing problem": hvilken ramme man velger for å fortolke noe, og b) hvorledes forventninger om hva som vil finnes i rammen bestemmer hva man observerer. Forsøkspersoner blir vist ellipser, og tilpasser

dem i sansningen til nærmeste idealmodell, nemlig sirkelen. Barn blir vist en kopp med hanken vendt bort slik at de ikke ser den og bedt om å tegne det de ser; de tegner en kopp med hank, for kopper per def. skal ha hanker. Barn tegner altså modellen, ikke det de angivelig "ser" (i betydningen hva slags bilde man skulle vente å finne gitt de lysbølger som treffer synsnerven). Reisende på en perrong blir eksponert for et overfall på motsatte perrong, der en 60 år gammel mann slår ned og raner to 16 år gamle gutter. I gjentatte forsøk forteller de reisende at det var de to 16-åringene som var overfallsmennene, enda guttene i tråd med på forhånd gitt instruksjon konsekvent forholdt seg passive under hele episoden. De reisende så det de ventet å se.

I disse tilfellene foreligger det fasiter for riktig sansning. I de fleste tilfeller foreligger det ikke noen fasit, men et forhandlingsspill om hva som sanses. For å skape mening, bringes de modeller man allerede har lagret til anvendelse, og sanseinntrykkene presenteres for den sansende mediert av disse modellene. Samtidig kan man si at modellen selv dermed re-presenteres, i betydningen instansieres i sosial praksis. De "modellene" det her er snakk om er altså sosialt reproduerte fakta; for ikke å tape dette av øye, kan man kalle dem representasjoner.

I forhandlingsspillet om hvilke representasjoner som skal komme til anvendelse i en gitt kontekst inngår det en rekke ressurser som ikke direkte har noe med sansningen å gjøre. Begynner vi med en forutsetning om sansningens primat, går vi for det første glipp av de sosiale data som gjør direkte sansedata umulig, og for det annet av de data som omgir kampen om hvilke sansninger som skal gjelde. En metodetilnærming som bedømmer data utelukkende ut ifra validitet og reliabilitet, betrakter dette som 'feilkilder'. Man legger et fasitperspektiv ikke bare på organiserte tester, men på det sosiale som sådan. Det positive vitenskapsidealet holdes opp, og dermed leser man ut en rekke vesentlige deler av det sosiale felt. Postpositivismen angriper blant annet slik praksis, og gjør det til en forskningsoppgave å vise hvorledes representasjoner blir konstituert og får sin utbredelse, og hva slags spenn av forskjellige repre-

sentasjoner som til enhver tid er med på å utgjøre et gitt sosialt felt.

La meg tilsist nevne et tredje poeng. Det dreier seg om den sansendes status. For positivist er forskeren en observatøren som står utenfor det som observeres, og som passivt kan laste ned de delene av virkeligheten som teorien peker ut. Det problematiseres ikke hvorledes observatøren er sosialt situert. Ifølge Michael Shapiro er det ingen tilfeldighet og ikke engang overraskende "that a positivistic social science based on a philosophy of mind that regards consciousness, not as an active constituting force that constructs a system of entities, but as a passive recorder of sensations, would develop a view that the scientific observer may disregard the standpoint of subjects involved in conduct." (Shapiro 1981: 10). Han siterer videre Otto Neurath for å argumentere for at det heller ikke er tilfeldig at et videnskapssyn som fremholder at "All laws, whether chemical, climatological, or social, must be conceived of as constituents of a system, viz. of unified science", inculcates social inquiry with a systematic disregard for that which is specific to those relations, namely the self-reflection of the subjects which make them up" (Neurath sitert i Shapiro 1981: 12). Postpositivister er enige om at denne mangelen på sosial situering må utbedres, men er heftig uenig om hva slags status man skal gi en videnskapelig observatør og for den saks skyld ethvert subjekt. Dette kommer jeg tilbake til.

De ovenstående poenger har vært gjort før, igjen og igjen. Mening, hevdet allerede Wilhelm Dilthey (1833-1911), er "den kategorien som er spesiell for livet og den historiske verden" (se Hollis 1994: 17, 143). 1970-tallets norske positivisme-debatt blir summert slik av sin biograf:

Positivismekritikkens generelle konklusjon er at alle handlinger er knyttet til en irreduksibel *meningsdimensjon*. [...] Den positivistiske samfunnsforsker tror man kan stå som en "forutsetningsløs tilskuer" til samfunnet, slik naturvitenskapen står i forhold til naturen. Men i naturen finnes ikke handlinger, intensjoner og mening. Det gjør det derimot i samfunnet, og samfunnsforskeren kan aldri gå ut over disse. [...] Hvilken virkning en handling har på en annen, er avhengig av hvordan

handlingen forstås. Derfor er den rene kausal-forklaring udugelig; i stedet må samfunnsforholdene "forstås". [...] Mennesket er noe vensensforskjellig fra behavioristenes rotter (Mjøset 1991: 174-175).³

Hvorfor så ta alt dette opp igjen her? For det første fordi positivisme debattens innsikter ikke gjenspeiles i arbeidene til det store gross av statsvitenskapelige tekster. Det er for positivister endog et åpent spørsmål hvorvidt post-positivisme kan være vitenskapelig i det hele tatt. La oss igjen bruke King, Keohane og Verba som eksempel. De er selvfølgelig klar over at det finnes alternativer til positivisme, for eksempel hermeneutisk metode (tolkning). På side 37 siteres Clifford Geertz' syn på samfunnsvitenskap som "not an experimental science in search of law but an interpretive one in search of meaning". Den avskiltes så som vitenskapelig praksis. Men den kan likefullt være morsomt råstoff for positivistisk vitenskap: "Any definition of science that does not include room for ideas regarding the generation of hypotheses is as foolish as an interpretive account that does not care about discovering truth." (King, Keohane & Verba 1994: 38). Geertz og andre hermeneutikere er ubrukelige som vitenskapsfolk. Det de imidlertid kan brukes til, er å komme opp med "conceptual points", som vitenskapsfolk så kan omforme til hypoteser og teste ved hjelp av positivistisk metode. King, Keohane og Verba anerkjenner altså at andre typer kunnskapsproduksjon i prinsippet er mulig, men mener at den må assimileres av positivismen for å bli vitenskapelig. Man har her et eksempel på at positivismekritikkens funn ikke er innarbeidet i den statsvitenskapelige metodelitteraturen, og derfor trenger å bli løftet frem igjen.

En annen grunn til å gjøre dette er at man må gi Mjøset rett i et av de hovedpoengene som bærer hans bok om norsk samfunnsvitenskap, nemlig at positivismekritikken ble ført frem av folk som selv ikke var nevneverdig interessert i, og langt mindre bedrev, empirisk forskning. Som det heter om den fremste norske positivismekritiker, Hans Skjervheim: "Men hvis da ikke Skjervheim ønsker at alle samfunnsforskere skal legge sin empiriske forskning vekk og bli

filosof, er hans eksklusive konsentrasjon om grunnlagsproblemerne uheldig, da den bidrar til å opprettholde kløften mellom filosofi og empirisk samfunnsforskning." (Mjøset 1991: 180). Dersom situasjonen er den at positivismekritikerne har de gode teoretiske innsiktene, mens metodelitteraturen er dominert av positivister og man dermed får mindre, og mindre god, postpositivistisk empirisk forskning enn man ellers ville ha hatt, roper situasjonen på postpositivistiske metode-alternativer. Det er her f.eks. diskursanalyse kommer inn.

Diskursanalyse

Sansning kan aldri være umediert. Den sosiale verden vil bestå av en rekke fenomener som er slik de er fordi det systemet for dannelsen av ut-sagn (diskursen) som definerer dem er slik og slik. Disse fenomenene vil være kausalt eller logisk selvpoppfyllende. En rekke fenomener vil være slik, men ikke alle. Hvorfor vil de være slik? Behavioristene peker på psykologiske faktorer, for eksempel at man gjerne vil se sirkler og ikke ellipser. Gestaltpsykologer peker på et postulert behov for å gruppere helheter. Marxister og andre har lenge pekt på ideologi, forstått som en frossen forståelse av tingenes orden, som hindrer en i å se tingene som de virkelig er.

En av de tingene disse måtene å angripe saken på har felles, er tanken om at det finnes en riktig måte og endel gale måter å gripe det virkelig eksisterende på. Man kan tenke seg persepsjon, og man kan tenke seg feilpersepsjon. Det eksisterende tenkes da som en gitt fasit, og spørsmålet blir om våre referanser til det eksisterende er riktige eller gale. Her ligger det et gammelt filosofisk problem, referanseproblemet, og det er her vi kan lokalisere utgangspunktet for diskursanalyse. La oss starte med et Nietzsche-sitat:

alt det som sies om noe, vokser fra generasjon til generasjon bare fordi folk tror på det, til det gradvis vokser *inn* i tingen og til sist blir *tingens egen kropp*. Det som først var utseende, blir til slutt nesten alltid tingens *vesen* og fungerer som det. Hvor dumt det ville være å anta at man bare kunne påpeke illusjonenes opprinnelse og bedragets tåkeslør for å *øde-*

legge den verden som gjelder som virkelig, den såkalte "virkelighet". Vi kan bare ødelegge ved å skape. Men la oss heller ikke glemme: Det er nok å skape nye navn, vurderinger og sannsynligheter for på lang sikt å frembringe nye "ting". (Nietzsche i oversettelse ved Berg Eriksen 1989: 141).

Det Nietzsche sier her, kan tolkes som at enkelte ting (men ikke nødvendigvis alle ting som noen tenker) blir sosiale fakta i og med sprog og institusjonalisering. Ting er ikke noe i seg selv, de får sin mening i det de inngår i endel sammenhenger med andre ting. Dermed peker han også på et helt sentralt sosial system som slår inn i øyeblikket før sansningen, nemlig sproget. Nettopp for å fremheve dette snakker man ofte om skiftet i samfunnsvitenskapen bort fra positivismen som "den sproglige vending". Sproget sees altså ikke som et uproblematisk system av begreper som refererer direkte til ting og fenomener, men som et sosialt system som (også) følger sin egen logikk, og denne logikken er virkelighetskonstituerende for mennesker.

Den logikken man da tillegger sproget, er den relasjonelle: på samme måte som lingvister tenker på såkalte minimale fonemiske par som konstituerende for ord på uttrykkssiden (f.eks. våt/låt), tenker man seg at relasjoner mellom betydninger konstituerer sproget. Dette sprogsynet ble først formulert av Ferdinand de Saussure, som dermed også ble den moderne lingvistikens skaper. Dette sprogsynet er altså ikke noe ganske perifert, men faktisk grunnvullen i moderne lingvistikk. Saussure skriver: "The content of a word is determined in the final analysis not by what it contains but by what exists outside of it" (de Saussure 1986: 114).

Dersom sprog tar sin mening fra interne opposisjoner, slik et relasjonelt sprogsyn hevder, vil sproget ikke kunne underlegges den menneskelige vilje direkte. Hvert sproglig uttrykk bærer med seg en bagasje fra tidligere relasjoner med andre sproglige uttrykk. Dette kalles ofte intertekstualitet. Roland Barthes beskriver det slik:

We know now that a text is not a line of words releasing a single "theological" meaning (the "message" of the Author-God) but a multidimensional space in which a variety of writings, none of them original, blend and clash.

The text is a tissue of quotations drawn from the innumerable centres of culture [...] a text is made of multiple writings, drawn from many cultures and entering into mutual relations of dialogue... (Barthes 1977: 143).

Dette sitatet er hentet fra et berømt essay hvis tittel, *Forfatterens død*, nettopp fremhever at mennesker ikke fullt ut kan underlegge seg sproget. Hvorledes skal vi som samfunnsvitere forholde oss til disse innsiktene? Tradisjonell metodelære i samfunnsvitenskapen velger altså å sette en parentes rundt alt dette (ref. diskusjonen av King, Keohane & Verba 1994 ovenfor). Alternativt kan man gjøre det som skjer i sproget til en del av samfunnsvitenskapens undersøkelsesobjekt. Dette kan eventuelt gjøres på flere forskjellige måter. En måte er å betrakte virkeligheten som det Ludwig Wittgenstein kaller en serie forskjellige sprogspill.⁴ Et eksempel på en samfunnsvitenskapelig sprogspillanalyse er Fierke 1998.

Man kan også anlegge et semiotisk perspektiv (altså et tegnperspektiv). Roland Barthes' lesninger av sosiale fenomener er eksemplariske i så henseende. Grunnfiguren her er først å identifisere en serie fenomener som refererer til hverandre i en tekst. Disse referansene vil være metaforiske, det vil si at man snakker om et fenomen som om det var et annet, i termer som er forbundet med dette andre fenomenet.⁵ Å snakke om Mor Svea, Mor Norge etc, er for eksempel å binde fenomenet nasjon til fenomenet familie. Poenget er at man dermed overfører den sproglige bagasjen som "mor" bærer med seg (utspring, omsorg, oppfostring etc.) til nasjonen. Barthes analyse av moter er kanskje det beste eksempel: Et antrekk består av et sett forskjellige klær som er bundet sammen nettopp ved å være en serie klær (f.eks. skjorte, bukse, sko). Samtidig vil det for hvert av disse plaggene finnes uendelige valgmuligheter (grønn kortermet skjorte til bredstripet bukse og brune spisse sko etc etc). Men tilsammen vil de metaforiske og metonymiske serier av objekter danne et univers fra hvilket man må velge et sett (en syntagme). Velger man et sett metaforer for å snakke om et sett fenomener, kler man på dette fenomenet på en av flere måter. Snakker man for eksempel om krig som sport, vil det ha føringer for hvorledes

man tenker om krig. Et eksempel på en metaforisk samfunnsvitenskapelig lesning er Chilton 1996.

En tredje strategi er å lese en sosial praksis dekonstruktivt. Man identifiserer da de binære opposisjonene (parene) som bærer meningsinnholdet, beskriver hvorledes de er hierarkisk ordnet slik at en side av paret er dominant, og viser så hva som skjer om man snur denne hierarkiske relasjonen på hodet. Poenget med en slik nærløsning er å blotte maktrelasjoner som ikke nødvendigvis var synlige i utgangspunktet. Rene dekonstruktive lesninger er uvanlige i samfunnsvitenskapelig litteratur, men man finner innslag av en slik lese måte for eksempel i Weber 1995.⁶

Både sprogspillanalyse, metaforisk analyse og dekonstruksjon er utmerkede hjelpemidler for en samfunnsviter, og man kan godt kalle dem alle diskursive analysemetoder. Men hvorledes skrider man mer konkret frem?

Skritt en: valg og avgrensning av diskurs

Et første skritt, i en diskursanalyse som i en annen analyse, er å avgrense det som skal studeres. Som nevnt trenger mennesket modeller for å kunne skille ut enkelte sanseinnrykk fra andre. Som også nevnt har mennesket ikke annet enn sine tegn til å kommunisere med. Det vil derfor være slik at den sosiale virkelighet vil måtte forefinnes i klumper, eller om man vil, i felt. De færreste slike felt vil være helt løsrevet fra andre felt. Hvorledes felt avgrenses i forhold til andre felt, og hvorledes sosiale sekvenser blir tilordnet forskjellige felt, er et spørsmål om hva slags meningsinnhold de gis, og dermed i seg selv et forskningsspørsmål for diskursanalytikeren. Men hvor grensene for feltet skal trekkes – hvilken skala man velger å anlegge når man avgrenser feltet – er et valg som må treffes for hver enkelt diskursanalyse, som alltid vil by på avgrensingsproblemer, og som alltid vil måtte forsvares. La oss for eksempel si at man er interessert i å studere et storskala-spørsmål som russisk identitet diskursanalytisk. Identitet er relasjonell, og må derfor studeres som relasjon mellom noe russisk og noe ikke-russisk. Men hvil-

ken eller hvilke relasjoner man skal studere – f.eks. den mellom Russland og Asia, Russland og Europa, Russland og Tyskland, Russland og Tatarstan, Russland og det jødiske, det russiske og det feminine – er ikke gitt. Identitet er også prosess, og man må derfor i tillegg foreta en avgrensning av feltet i tid. Dette er spesielt problematisk f.eks. når man studerer politiske sekvenser der re-presentasjon av historisk materiale i politisk øyemed er utbredt, slik det for eksempel er i de aller fleste samtidige vestlige identitetsdiskurser (men ikke nødvendigvis i samme grad i andre identitetsdiskurser; i Karibien er for eksempel nasjonalismediskurser fattigere på representasjoner av historien. Diskursanalyse ser det som en forskningsoppgave å kartlegge og forstå slike forskjeller.) Om man vil legge et historisk perspektiv på diskursanalysen, er det min egen erfaring at en spesiell historisk metode, nemlig genealogien, er spesielt egnet, siden den tar som sin oppgave å diskutere nåtiden i termer av fortiden. Mer om dette nedenfor. Hva valg av sosialt felt angår, kan man i noen grad trekke på tradisjonell metodelære om case-studier, og velge å studere f.eks. et kritisk case (Yin 1994).

Avgrensningen av diskursen kan ikke simpelthen foretas analytisk, fordi de avgrensningene deltagerne i diskursen forsøker å foreta, er en meget viktig del av diskursen selv. Eksempler: Om diskursen som er valgt er den medisinske diagnostiske, er nettopp kampene om definisjonene av sykdommer og syndromer og prosessen med å få dem registrert som slike og dermed gjøre dem til del av det repertoiret legen trekker på når hun diagnostiserer, en avgjørende del av feltet. Om diskursen som er valgt er humanitær intervensjon, er forutsetningene for og kampen om å få enkelte intervensjoner adjektivisert på denne måten avgjørende. For Russlands vedkommende ville det bære galt avsted om man leste bort representasjoner av "muskovitter", "tatarer" og "sovjeter" fra en eventuell analyse. Forskningsoppgaven er å påvise affinitetene og forskjellene mellom disse representasjonene, å demonstrere at de tilhører samme diskurs. Dette kan ofte simpelthen gjøres ved å påvise at de dukker opp sammen i tekster med en viss regularitet, at det er affinitet i metaforbruk om dem etc. Om man f.eks. gjentatte ganger finner utsagn av typen

“skraper man på en russer, kommer tataren frem”, er det rimelig å inkludere representasjoner av tatarer i en analyse av en diskurs om russere.

I og med at man ofte er interessert i å fokusere på endringer i diskursen, er det også viktig å avgrense i tid. I prinsippet vil diskursen bære med seg minnet om sin egen tilblivelseshistorie, slik at hver tekst vil muliggjøres av de tekstene som er gått forut for den (det er dette som nå tematiseres stadig sterkere i samfunnsvitenskap under rubrikken “minne”). Man kan imidlertid ikke gå tilbake til Arilds tid hver gang man vil gjøre en diskursanalyse. Skjellsettende — altså bokstavelig talt grensesettende — begivenheter vil ofte kunne brukes pragmatisk; skal man diskutere svensk velferdsdiskurs, kan man begynne med resepsjonen av Bismarck, med Arbeiderbevegelsen, eller med ånden fra Saltsjöbaden. Jo lengre tidsspenn, jo mer grovmasket analyse. Skal man analysere den europeiske staten og velger Westphaler-freden som utgangspunkt, må analysen nødvendigvis holdes på et høyere abstraksjonsnivå enn om man konsentrerer seg om den norske staten i annen halvdel av etterkrigstiden (Sand 1996).

Skritt to: Diskursens representasjoner

Skritt nummer to kan være å sette opp en inventarliste over de representasjoner som finnes i den valgte diskursen. Diskurs er virkelighetsproduserende, så et annet ord for disse representasjonene av felt er virkeligheter (se nedenfor). Diskursanalyse bygger altså på en aksept av usikkerhet og konflikt mellom representasjoner. Det er et forskningsspørsmål, og ikke et trosspørsmål, hvor usikker (i betydningen utfordret) en gitt representasjon er.

Det valgte sosiale felt, f.eks. vestlige representasjoner av Balkan (se Hansen 1997) eller for den saks skyld norsk og equadorsk landbruksdiskurs (Kaarhus 1996), vil ofte inneholde en dominerende representasjon av virkeligheten, og en eller flere alternative representasjoner. Dersom det bare foreligger én representasjon, er feltet upolitisert, eller om man vil politisk lukket. Det betyr selvsagt ikke at det ikke er politisk,

for det vil gå med store mengder diskursivt arbeid for å vedlikeholde en situasjon der denne representasjonen ikke åpent utfordres, og dette diskursive arbeidet er i sitt vesen politisk og dermed egnet for diskursanalyse. Diskursanalyse er godt egnet til å studere situasjoner der det eksisterer kulturelt (gramsciansk) hegemoni, altså situasjoner der en gitt maktkonstellasjon opprettholdes ved hjelp av kulturelle maktmidler som utfordres i bare beskjeden grad.⁷ Jeg vil imidlertid hevde at det er en umulighet helt å lukke et felt meningsmessig (og for endel av oss er det et fremtredende normativt poeng at man skal unngå det), fordi mening ligger i relasjoner mellom fenomener, og relasjoner må alltid være i fluks. Selv i de mest fundamentalistiske religiøse samfunn kan man vel finne ateister.

På den annen side er det vanskelig å tenke seg et felt som over lengre tid er helt åpent. Feltet kan sies å være åpent dersom det foreligger to eller flere representasjoner og ingen av dem kan sies å være dominerende. Det er et interessant spørsmål hvorvidt dette kan være en holdbar situasjon. Definerer man politikk med Carl Schmitt, som et spørsmål om å skille venn fra fiende, må dette være en uholdbar situasjon, fordi en makt som ikke greier å sette gjennom en definisjon av hvem som er venn og hvem som er fiende, uvegerlig vil utfordres av en annen makt som tar på seg nettopp denne oppgaven. Dette er imidlertid en ontologisering av politikken som ikke alltid er relevant, og enda sjeldnere trenger å være på sin plass. Metodisk er i alle fall oppgaven å finne frem til disse forskjellige representasjonene.

Det vil finnes en rekke formelle og uformelle praksiser som bærerne trekker på for å opprettholde en gitt avgrensning av en diskurs, i betydningen hvilke representasjoner som tillates å inngå i diskursen. Blant de mest opplagte er lovverk og sensur: det trues eksplisitt med sanksjoner om diskursens grenser utfordres. Et eksempel: i norsk nasjonalismediskurs på 1990-tallet er allerede det å nevne begrepet “rase” å vekke til live et sett av sanksjoner, fremst blant hvilke er lovgivning som forbyr det amerikanerne kaller “hate speech” (det at det ikke finnes et eget norsk begrep for dette fenomenet, og at det amerikanske uttrykket brukes regelmessig, er data for en diskursanalyse av “rase”). Dette vil igjen

legge føringer på hva slags typer etnisk nasjonalisme som kan kolporteres. For å finne grensene for dette, kan man undersøke hva slags selvensur forskjellige typer massemedia utøver, og man kan undersøke hva slags avvik som skal til for å frembringe mer formelle sanksjoner (Kjus-dommen om grenseoppgangen mellom oppvigling til vold og ytringsfrihet og ordskiftet omkring den ville her være en av flere nøkler). Diskursens grenser vil innskives med forskjellige virkemidler og med forskjellige grader av vold. Det er en forskningsoppgave å kartlegge hvorledes grensene opprettholdes. I Norge finnes det p.t. ikke noen egen sensur-instans som siler hva som kommer på trykk og sendes i eteren, slik det for eksempel fantes i ethvert trykkeri, enhver avis og enhver radio- og TV-stasjon i Sovjetunionen. Om slike sensurinstanser finnes, må de undersøkes *sammen med*, og ikke istedenfor, de uformelle mekanismene som alltid opprettholder diskursens grenser. Om man studerer nasjonalismediskurs i Sovjetunionen på 1930-tallet, vil man først undersøke sensurinstruksjonene. Dernest vil man se på hvorledes de ble håndhevet uformelt, f.eks. ved å se hva som fantes i om-løp av upubliserte og importerte tekster, og formelt, f.eks. ved å se på hva slags episoder som førte til forvisning til GULag.

På samme måter som felt, har man et spesifikasjonsproblem hva angår representasjoner; man kan isolere dem på forskjellige nivåer. På den ene side er antall permutasjoner av relevante tegn uendelig, slik at spennet av meninger i prinsippet er uendelig. På den annen side dreier politikk seg ikke om konflikt mellom en uendelighet av forskjellige meninger, men tvert imot mellom forholdsvis klart definerte posisjoner som kan finne resonans blant et stort antall bærere (ved å appellere på en rekke ulike måter og plan og ved å inngå i alliansebygging). Hvorledes dette foregår, skal jeg komme tilbake til. Det metodiske poenget er i denne omgang simpelthen at man på grunn av politikkenes vesen som en strukturert aktivitet mellom grupper, som regel vil ha en situasjon der politisering av et felt nettopp vil skje ved at to eller noen få meningsmønstre utskiller seg. Det vil være mulig å skille mellom grunntrekk ved meningsmønstret (det

som forener en posisjon) og varianter (det som differensierer en posisjon).

Skrutt tre: Diskursens lagdeling

Skrutt nummer tre kan så være å spørre om alle trekk ved en gitt representasjon er like bestandige. Om noen trekk forener og noen differensierer, er det rimelig å tenke seg at de trekkene som forener, vanskeligere lar seg forandre. Et eksempel. Velger man å studere en nasjonalstat, for eksempel Tysklands, etterkrigsidentitet, vil man finne et vell av varianter hva angår f.eks. hvilke ting som holdes for å være hvor tyske. Men ser man på spørsmålet om hvorledes stat forholder seg til nasjon i nasjonalstaten Tyskland, vil spennet i mening være mindre, kanskje bare to: at nasjonen definerer staten ved å være dets kulturelle bærer (*Kulturnation*), eller at nasjon og stat begge er forankret i statsborgerskap (*Verfassungspatriotismus*) (se Wæver 1999). Et annet eksempel: produksjon av kjønn. Det foreligger en rekke biologiske og sosiale trekk (diakritika) som går opp grensen mellom kjønn. Få, om kort tid kanskje ingen, av dem kan regnes for uforanderlige. Men noen vil være vanskeligere foranderlig enn andre. Det er f.eks. lettere å nøytralisere det kjønnsbestemmende aspektet av tegnet "ulønnet hjemmearbeidende" enn av tegnet "barnefødsel". Enkelte tegn er bedre å tenke med – lettere å ty til for å definere meningsmønstre – enn andre. Det er en oppgave for diskursanalytikeren å demonstrere dette.⁸

Her støter vi imidlertid på et problem. Utgangspunktet var Nietzsches: at begreper kunne vokse inn i det sosiale, og nå dukker den fysiske virkelighet opp og stiller spørsmålet om hva slags rekkevidde dette har – altså om grad av sosial konstruksjon, om forholdet mellom "faktum" og "representasjon". Men *for hvem* er dette et problem? Først og fremst for dem som studerer naturfenomener. For studiet av menneskeadferd er det ikke like problematisk. Man kan her støtte seg på Laclau og Mouffe, som skriver følgende:

The fact that every object is constituted as an object of discourse has *nothing to do* with whether there is a world external to thought,

or with the realism/idealism opposition [altså i sin filosofiske tapning, ikke i internasjonal politikk-varianten]. An earthquake or the falling of a brick is an event that certainly exists, in the sense that it occurs here and now, independently of my will. But whether their specificity as objects is constructed in terms of "natural phenomena" or "expressions of the wrath of God", depends upon the structuring of a discursive field. What is denied is not that such objects exist externally to thought, but the rather different assertion that they could constitute themselves as objects outside of any discursive condition of emergence (Laclau & Mouffe 1985: 108).

Om det man er interessert i er kampen om den gyldige representasjonen av lyn og dets reproduksjon, er det naturvitenskapelige perspektivet uinteressant som annet enn en av mange mulige ressurser som kan mobiliseres i den kampen. Men hva om det foreligger materielle gjenstander som forties av en representasjon? Her ligger det også et viktig poeng mot dem som mener diskursanalyse per definisjon er relativistisk. Det er fullt ut mulig å ta som utgangspunkt for en lesning av en sosial hendelse som f.eks. hvorfor Sverige gikk til krig i 1630 at det foreligger en serie materielle "fakta" – gjenstandsfunn etc. – som enhver gyldig representasjon av denne sosiale hendelsen må forholde seg til, og samtidig studere de forskjellige representasjonene av denne sosiale hendelsen uten å skulle jakte på noen slags "sannhet" om den *utover* at disse gjenstandsfunnene må redegjøres for.⁹

Metodisk er poenget da at det foreligger en større "treghet" hva angår representasjonsspennet av materielle gjenstander enn av annet (som likevel ikke nødvendigvis sikrer gjenstandenes plass i diskursen). Enkelte representasjoner i en diskurs vil altså være mer trege å forandre enn andre; tegn som er "gode å tenke med" (Lévi-Strauss) og representasjoner av materielle gjenstander vil ofte være blant disse. Spesielle diskurser kan i tillegg oppvise andre.

Rast (ekskurs)

Kulturell kompetanse er en forutsetning for å utføre en god diskursanalyse. Skal man f.eks. analysere en gitt diskurs i 1980-tallets Sovjetunion, må man f.eks. vite at mange avisartikler var delt i to: først en del som gjentok den såkalte hovedlinjen (altså den dominante representasjon, se nedenfor), dernest en del som refererte nytt stoff som ennå ikke var skikkelig sortert i forhold til og assimilert av hovedrepresentasjonen. Det helt avgjørende for diskursanalytikeren er at disse to delene gjennomgående var adskilt med *ett* ord: kodeordet "*odnako*", som best kan oversettes med det engelske "*however*". Kjenner man slike konvensjoner, har det også den fordel at lesningen lettes (man kan brase gjennom del en, som jo er en re-presentasjon av en allerede kjent virkelighet, og konsentrere seg om del to). Et annet eksempel kan være den rolle uttrykket *en principe* spiller i fransk diskurs, nemlig som et signal om at man her fremsetter en representasjon som man i og for seg deler, men som man likefullt har tenkt å avvike fra. Det norske "egentlig" har ofte en lignende funksjon: "Egentlig er jeg demokrat, men..."

Det man leser, det skrevne og for den saks skyld det talte, er for diskursanalytikeren en handling, som f.eks. kan sende en i fengsel eller til Sibir. Disse talehandlingene er forskningsdata for analytikeren, uavhengig av hva slags status de har f.eks. som sannhetskrav. Her støtter diskursanalytikere av forskjellige striper seg på fagfilosofer som Austin og Serle, som viser hvorledes "the familiar contrast of 'normative' or 'evaluative' as opposed to the factual is in need, like so many dichotomies, of elimination" (Austin 1962:148).

Eksemplet med *en principe* viser også at det ikke nødvendigvis er noe en-til-en forhold mellom representasjoner og handlinger. Representasjoner er konstitutive ved at de bestemmer hva som sanses og kommuniseres, men de kommer ikke nødvendigvis med 100% innebyggede handlingsføringer. Har man f.eks. kartlagt russisk Europa-diskurs, har man demonstrert endel forutsetninger for utenrikspolitiske handlinger, men man har ikke nødvendigvis kastet noe *direkte* lys over spesifikke beslutningsprosesser

(se Neumann 1996). En representasjon kan gi rom for flere forskjellige handlinger, og dets bæ-
rere kan være mer eller mindre bevisst sitt for-
hold til denne representasjonen. Dermed vil en
analyse av representasjoner av Europa ikke
være en uttømmende analyse av russisk uten-
rikspolitikk. Skal man det gjøre, må man ikke
bare systematisere analysen av de sanksjonene
som følger avvik, slik det allerede er nevnt, men
man må også se på en rekke andre aspekter av
det man kan kalle diskursens materialitet. Dette
er neste skritt i diskursanalysen (se nedenfor).

Diskursanalytikerens leser altså tekster, og han
eller hun leser samfunnsprosesser som tekst.
Men hvilke tekster leser man? I enkelte tilfeller
er dette et enkelt spørsmål å besvare. Skal man
f.eks. studere partisystemer, er partiprogram-
mer, valglovgivning, artikler og taler av partile-
dere og andre tillitsmenn typisk primærmateria-
le. Men mengden av slikt materiale er som regel
enorm, og i slike tilfeller er det ofte nyttig å be-
gynne med sekundærlitteraturen. Man oppdager
da gjerne at det er noen tekster som er kanoniske,
i den forstand at de ofte henvises til og siteres fra.
De har en bred resepsjon, hvilket i seg selv vil si
at de spiller en fremtredende rolle i diskursen.
Identifiserer man disse tekstene, leser dem, og
leser de sentrale tekstene som disse tekstene i sin
tur forholder seg til, er man allerede godt igang.
Man vil ganske raskt kunne finne frem til hoved-
posisjoner og varianter. I og med at politikk er
kamp mellom navngitte grupper og personer, vil
det ofte ligge åpent i dagen hvem som angriper
hvem, og man vil ofte finne direkte henvisninger
til de tekster som er under angrep.

Det at man konsentrerer seg om de tekstene
som avstedkommer mest liv og røre, eller om
man vil bråk, vil kunne innebære en automatisk
privilegering av den dominante diskurs, som jo
behersker feltet og dermed er mest høylydt
(Wæver 1999). Men man kan også snu på denne
flisa, og se det som så: publiseringen av tekster
som bare gjentar eller inkrementelt utvider ho-
vedrepresentasjonen, vil gjerne gå forholdsvis
stille og rolig for seg. Der det er liv og røre, er
grunnen gjerne at det skjer noe nytt, som møtes
med forskjellige forsøk på begrensning fra dem
som dominerer diskursen. Politikk er konflikt:

konflikt bør derfor tiltrekke diskursanalytikerens
av politikk.

Metodisk er problemet med dette at det kan
finnes utfordrere som ikke fanges opp, av for-
melle og uformelle grunner, fordi forsøkene på
å begrense diskursen jo ofte lykkes, og tekster
forblir upublisert. Får man ikke fanget opp disse
prosessene, blir analysen av hvor diskursens
grenser går og hvorledes den domineres lett for
grunn. Formelle grunner kan f.eks. være sensur,
eller manglende skrivekyndighet som er syste-
matisk sosialt fordelt. I min analyse av russisk
Europa-diskurs (Neumann 1996) spilte et pri-
vatbrev fra 1830-tallet en sentral rolle (avsende-
ren ble faktisk sperret inne som sinnssyk p.g.a.
forfatterskapet), både fordi det var originalt i sin
analyse, fordi det direkte truet den dominerende
representasjonen, og fordi det fikk en resepsjon
(sirkulerte i St Petersburgs salonger i avskrift).
Men hva om det finnes et russisk brev eller et
upublisert manuskript fra 1930-årene som ikke
har fått noen resepsjon utover en håndfull perso-
ner, men som utformer en representasjon av
Europa som gjør at min analyse er ufullstendig?
Idehistorisk ville dette være svært interessant,
men i politisk henseende ville det være en ikke-
hendelse – hva 1930-årene angår. Teksten ville
jo være interessant nettopp på grunn av sin ori-
ginalitet, og på grunn av sin manglende resep-
sjon. For diskursanalytikerens ville derfor funnet
av en slik tekst være interessant som en mulighet
for nærmere å bestemme grenseoppgangen mel-
lom det mulig tenkte og det mulig kommuniser-
te, men fordi det er det sosialt kommuniserte
som er analyseobjektet, ville det ikke true analy-
sen som sådan.

Men hva om det viser seg at det finnes en rekke
tekster som systematisk er oversatt, men som til-
sammen dokumenterer at det fantes en hovedre-
presentasjon som ikke tidligere er gått inn i ana-
lysen? En slik situasjon finnes for eksempel kan-
skje på det politiske området kvinner og krig:
Man kan i alle fall tenke seg muligheten for at en
systematisk lesning av samtlige tilgjengelige
kilder om verneplikt i Norge skrevet av kvinner
ville kunne resultere i en diskursanalyse av ver-
neplikt som ville sette et spørsmålstegn ved må-
ten verneplikt tidligere er blitt analysert på. Al-
ment er det her kanskje metodisk nyttig å lene

seg på Mikhail Bakhtins genrebegrep: Genren, hevder Bakhtin, bærer sitt eget minne, i den forstand at hver tekst lener seg på de forutgående og bringer ekkoene av dem med seg. Har tidligere analytikere av en eller annen grunn oversett en hel genre, er det i seg selv er viktig forskningsoppgave å få frem i analysen hvorledes dette har kunnet skje. Dette vil forandre måten vi minnes en gitt historisk sekvens på, og det er politisk relevant for dagens situasjon.

Et annet metodisk poeng i forlengelsen av dette går på hvorledes det svært ofte er mulig å finne en forhistorie for en hovedrepresentasjon. Idet en gitt representasjon etablerer seg i diskursen, vil man svært ofte kunne gå tilbake å finne "pionertekster" som foregriper den. I diskursanalytisk forstand har hver Jesus gjerne sine Døperen Johannes. Omvendt vil man derfor kunne gjøre en negativ prediksjon: om det dukker opp en ny hovedrepresentasjon av Europa i russisk diskurs i årene fremover, vil det være mer sannsynlig at den vil være runnet av materiale som allerede er tilstede i diskursen, enn at den ikke vil være det. Det helt nye er alltid en mulighet, men dets plutselige tilsynkomst er lite sannsynlig. Her har vi nok en grunn til å saumfare marginale representasjoner

Den ideelle situasjon er at man dekker flest mulige slike eventualiteter ved å lese så mye som overhode mulig innen så mange skrivegenrer som overhode mulig, men i praksis vil det alltid foreligge en risiko for at enkelte relevante tekster ikke er blitt tatt med i betraktningen. Hovedpoenget er imidlertid at det er resepsjonen som avgjør, og at den nesten uansett hvilket omfang diskursen har vil være slik at et forholdsvis begrenset antall tekster utgjør hovedreferansepunktene. *Derfor må man på et tidspunkt med god samvittighet kunne si at man har lest nok, selv om man ikke har lest alt.* Men om man når analysen er ferdig blir konfrontert med en tekst som ikke kan subsumeres under hovedposisjonene, så må analysen justeres derefter, eller endog skrives helt om (se Hansen 1998). Gitt felt vil det også kunne være nyttig å lese ikke-tekstuelle kilder (TV-produksjoner, reklamekampanjer, populærlitteratur; se nedenfor) som tekst.

Tekster gis også sentralitet av mediet de utkommer i, og man må ha klart for seg hvilke medier som gir tekster hvilke valører. På russisk 1800-tall fantes det for eksempel en rekke såkalte "tykke tidsskrifter": generelle kulturtidsskrifter som ble lest av en almen elite, og det som ble publisert der, var myntet på en liten men generell leserkrets. Skal man gjøre en diskursanalyse av fredsoperasjoner på 1990-tallet, er det viktig å sondre mellom tidsskrifter som retter seg inn mot operative miljøer (*Foreign Affairs, Survival* osv), hvilke som har et mer generelt nedslagsfelt (*International Affairs* i Europa), og hvilke som leses hovedsakelig av akademikere (*International Peacekeeping*). Om en artikkel i et forholdsvis obskurt tidsskrift blir sentral – slik f.eks. Francis Fukuyamas artikkel "The End of History?" i *The National Interest* ble det – er det en forskningsoppgave å vise hvorledes teksten overvant odds og likefullt ble sentral i debatten.

I enkelte tilfeller vil det være en sentral oppgave å grave frem spesialiserte diskurser som gitt kunnskapsproduksjonens form ikke er del av det generelle politiske ordskiftet, men som har føringer på det. Om problemstillingen for eksempel er å analysere norsk menneskerettighetslovgivning, vil det foreligge en rekke relevante tekster i juridiske tidsskrifter og NOU-er. Men koblingene til politikken vil ikke nødvendigvis være eksplisitte i materialet. For å finne problemstillinger, kan man da gå komparativt til verks, og undersøke tilsvarende felt i andre land der avgrensningen mellom profesjonsdiskurs og generell politisk diskurs ikke er så sterk. I dette tilfellet er det for eksempel slik at man i Storbritannia har en annen inndeling av kunnskapsproduksjonen enn i Norge. Det man i Norge kaller Statsvitenskap, tilsvarer i alle fall to samfunnsvitenskapelige disipliner: Politics og International Relations. Innen sistnevnte læres man opp i folkerett, og det finnes dermed en omfattende litteratur om internasjonal politikk og menneskerettigheter. Den nordiske diskursanalytiker kan hente inspirasjon til mulige analyseopplegg ved å lese denne litteraturen og se hva slags koblinger som der er gjort.

Det kan likefullt være slik at det foreligger for få tekster til at man synes feltet er dekket. Man kan selvfølgelig lave en diskursanalyse av mate-

riale som ikke har vært i generelt omløp (f.eks. av klassifisert materiale). Om grunnen til tekst-mangelen er at feltet er for ferskt, slik at det f.eks. hovedsakelig foreligger avisartikler, er det en mulighet å la en liten diskursanalyse av dette materialet inngå i en analyse som også er bygget på andre metoder, f.eks. intervjuundersøkelser eller deltagende observasjon.

Efter å ha foretatt de tre skrittene på denne type tekstmasse, står man med en modell av en diskurs. Det å modellere en diskurs, er i seg selv en viktig forskningsoppgave, og en diskursanalyse kan i og for seg godt stoppe her. Selvfølgelig er det å foretrekke om man så stiller neste spørsmål: hvorledes gjennomsyres og oppbeholder makten diskursen? Hvorledes mobiliseres den sosiale energi som skal til for å oppbevare den dominerende representasjon?¹⁰ Man er da kommet til spørsmålet om diskursens materialitet.

Skritt fire: diskursens materialitet

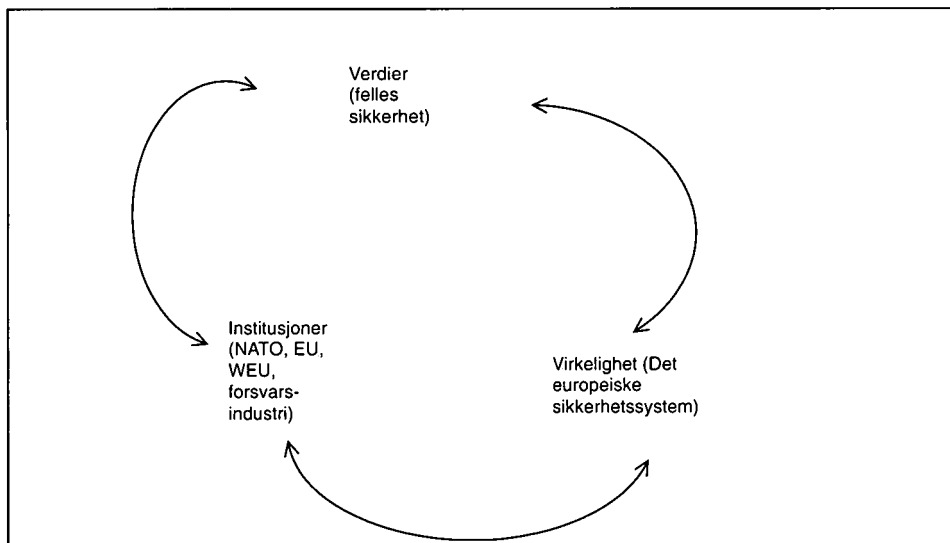
Man kan selvfølgelig gjøre denne rasten til stoppestedet for diskursanalysen. Men stopper man etter de tre skrittene som nyss er gått opp, risikerer man lett å legge for stor vekt på det talte og skrevne ord, og for lite på det man kan kalle diskursens materialitet. Ordet diskurs brukes nemlig i en rekke forskjellige betydninger. Et hovedskille går mellom dem som bruker det om en samling tekster, slik Emile Benveniste gjorde det da han introduserte ordet i samfunnsvitenskapen på 1960-tallet og slik en tenker som Bakhtin gjør det (se Kristeva 1966)¹¹, og dem som bruker det om hele samfunnsformasjoner. Blant de sistnevnte er Foucault sentral. Foucault har et gjennom relasjonelt sprogssyn. For ham ligger de sosiale relasjonene blottet i sproget og i de institusjonene som en viss måte å bruke sproglige kategorier på gir opphav til. Samfunnsvitensens oppgave er dermed ikke å titte "bak" sproget, for alt er umiddelbart tilgjengelig i diskursen:

Nothing is fundamental. That is what is interesting in the analysis of society. That is why nothing irritates me as much as these inquiries —which are by definition metaphysical—on the foundations of power in the society and the

self-institution of a society, etc. These are not fundamental phenomena. There are only reciprocal relations, and the perpetual gaps between intentions in relation to one another (Foucault 1984: 247).

Man merker seg et morsomt paradoks her. Den definisjonen av en positivist (en av flere mulige) jeg har anlagt i denne artikkelen, er en som bare tar hensyn til det værende som kan registreres som sansedata, og ikke til andre bevissthetsformer eller til det vordende. Man kan imidlertid godt argumentere for at Foucault, som altså insisterer på at sosiale data ligger tilgjengelig for analyse i sproget, dermed er positivist. I en sammenheng gikk han da også så langt som til selv å kalle seg nettopp positivist. Tre kommentarer må imidlertid umiddelbart knyttes til dette. For det førte ser man at det er helt forskjellige data det her er tale om. Mens man altså tradisjonelt har tenkt seg at data i samfunnsvitenskapen består av observasjoner, forholder diskursanalytiker seg til diskurs, forstått som sammensmeltet tekst og sosial materialitet. For det annet finner man f.eks. i Foucaults "metodebok" om arkeologi et grep som viser at også for ham er dette med overflate ikke så enkelt; noe er om ikke fundamentalt i betydningen gitt, så i alle fall fundamentalt i betydningen mer stabilt enn noe annet:

This analysis of the "intellectual subconscious" of scientific disciplines is precisely Foucault's famous archaeological approach to the history of thought. Archaeology is an important alternative to standard history of ideas, with its emphasis on the theorizing of individual thinkers and concern with their influence on one another. Foucault suggests (and shows how the suggestion is fruitful) that the play of individuals' thought, in a given period and disciplinary context, takes place in a space with a structure defined by a system of rules more fundamental than the assertions of the individuals thinking in the space. Delineating the structures of this space (the goal of the archaeology of thought) often gives a more fundamental understanding of the history of thought than do standard histories centered on the individual subject (which Foucault disdainfully labels "doxology") (Gutting 1994: 10; sammenlign Foucault 1972).

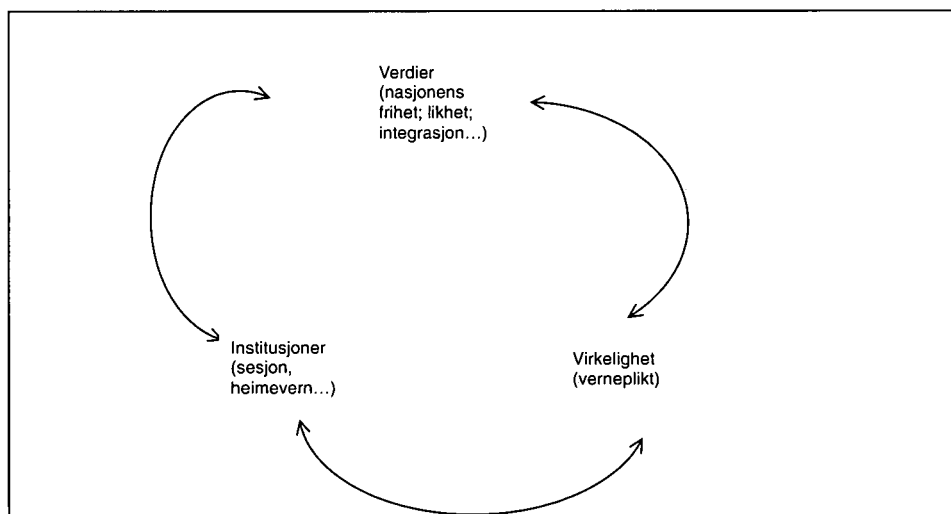
Figur 1. Diskurs som lukket feedback-loop mellom virkelighet, verdier og institusjoner: eksempel "det europeiske sikkerhetssystem".

For det tredje er det mer enn en aning av koketteri å spore i Foucaults selvbeskrivelse. Et sentralt poeng ved hans arbeider er tross alt å demonstrere at tingenes orden lett kunne ha vært en helt annen. Den observerbare virkeligheten er for ham kontingent, og han privilegerer ikke uten videre være fremfor vorden, slik positivister gjør. Men når dette er sagt, håndterer altså Foucault og mange andre post-positivister referanseproblemet ved å hevde at diskursen ikke refererer til noe utenfor seg selv. Man setter den eller de verdener som ikke er sosiale i parentes – den rene materie er rett og slett ikke diskursanalytikerens forskningsobjekt – interessen knytter seg til representasjonene av den. Dette betyr for å gjenta på ingen måte at man avviser den materielle verden som sådan: man hevder imidlertid at det epistemologisk og metodisk er umulig å gripe ikke-sosiale verdener direkte, uavhengig av representasjoner.

Selve hovedpoenget med diskursanalyse er å analysere mening som en del av det generelt sosiale der mening dannes. Man ser først og fremst på sproget, for mens andre sosiale praksiser (fengselsvesenet, media, skolevesenet, familien) produserer mening som et biprodukt, er sprogets oppgave *primært* å skape mening. An-

dre sosiale praksiser kan dessuten leses *som* tekst, altså som tegnsystemer (hvilket ikke på noen måte er å redusere dem til tekst). Slagordet om at det ikke eksisterer noe utenfor teksten må forstås som en programmerklæring om det sosiales karakter: mening er felles, mening kan ikke reduseres til noe annet, ergo må mening med i alle analyser av det sosiale. Poenget er ikke at det ikke finnes "noe" utenfor teksten i det hele tatt, men at dette "noe" alltid må efterspores i sin meningsmettede sosiale fremtoning. "Hva angår relasjonen mellom en tekst og det teksten omhandler, så finnes det ikke noen 'tilleggstekst' eller noe slags bilag til teksten som kan sikre en fast forbindelse eller direkte referanse mellom språkets verden og verden utenfor" (Pålshaugen 1998: 284). Mening er en svært ofte tilstedeværende forutsetning for handling, og diskursanalyse er blant annet studiet av forutsetningene for at handlinger kan finne sted. Mening må efterspores i sproget der den blir til, ikke inne i hvert enkelt individs hode:

The language or system of signification is the system of the constitution of objects and events that emerge in speech as language is actualised. When persons engage in conduct, that conduct takes on a meaning or meanings

Figur 2. Diskurs som lukket feedback-loop mellom virkelighet, verdier og institusjoner: eksempel "eksempel "verneplikt" (anm.: enkelte virkeligheter vil selv være institusjoner, f.eks. verneplikten).

as a result of the interpretations that are available in the language from which the interpreters select. When we therefore review the sets of constructs relating to conduct that exists in a language, we are viewing not only the horizons of possible speech but also the horizons of possible actions. The possibilities of action, then, exist in the language of a culture, and the actions that actually emerge are presented as a result of the controlling interpretations, those with general legitimacy. When we are speaking about those interpretations of conduct that produce and affirm actions and their concomitant subjects and objects that are institutionalized because the interpretation is oft repeated and accepted, we are speaking of "discursive practices". Discursive practices, according to Foucault, who treats them as his primary unit of analysis, delimit the range of objects that can be identified, define the perspectives that one can legitimately regard as knowledge, and constitute certain kinds of persons as agents of knowledge, thereby establishing norms for developing conceptualizations that are used to understand the phenomena which emerge as a result of the discursive delimitation (Shapiro 1981: 130).

Poenget er altså å studere mening og de sosiale institusjoner (forstått som en menneskeskapt

"annen natur") som bærer mening ved hjelp av en og samme metode. Det må imidlertid gjøres på en slik måte at de to fenomenene forstås som et hele.

De representasjonene man ved hjelp av de fire skrittene ovenfor har identifisert, er i fluks, men de har en regularitet. De oppbevares av sosiale praksiser. Representasjonene har altså en eller annen form for sosial resonans som gjør at sosiale praksiser reproducerer dem. Man kan for eksempel la seg inspirere av den amerikanske statsviteren Janice Bially (1998) og forestille seg denne prosessen slik (se også figurene 1 og 2):

Virkeligheten er her simpelthen de representasjonene man finner i et gitt sosialt felt, de representasjonene man kan kartlegge ved hjelp av de fire trinnene ovenfor. Selv har jeg jobbet mest med identiteter, så la meg ta en identitet som eksempel, f.eks. norsk identitet. Identiteter er konstitutive: de definerer en virkelighet, et reelt eksisterende "vi". De verdier som bærer denne virkeligheten, er et sett tegn som skiller "oss" fra "dem"; la oss følge Fredrik Barth (1969) og kalle disse tegnene diakritika. Disse verdiene reproduseres sosialt i en rekke praksiser som koagulerer rundt institusjoner, f.eks. Lunds universitet. Institusjonene låner materialitet til virke-

ligheten (er “annen natur”). Resonans kommer inn i bildet ved at subjekter handler i henhold til de representasjoner, verdier og institusjoner som foreligger. Virkeligheten er institusjonaliserte verdier, som reproduseres ved at subjekter handler i henhold til dem. Man kan endog argumentere for at subjekter *konstitueres* av disse; resonans kan forstås som at diskursen skaper subjektposisjoner som konstituerer subjekter.

Men her ligger det til gjengjeld et generelt problem for diskursanalyse, spesielt i dets foucauldianske tapning. Dersom fokus er de diskursive formasjoner som muliggjør tekster, som tekster har felles, hva er da status for den enkelte tekst? Flere diskursanalytikere har ballet med dette problemet. Edward Said innleder for eksempel sin feirede lesning av Vestens håndtering av “Orienten” som kunnskapsfelt med å erkjenne sin gjeld til Foucault, men så skriver han:

I do believe in the determining imprint of individual writers upon the otherwise anonymous collective body of texts constituting a discursive formation like Orientalism [...] Foucault believes that in general the individual text or author counts for very little; empirically, in the case of Orientalism (and perhaps nowhere else) I find this not to be so (Said 1979: 23).

Mine egne diskursanalyser går i samme lei: et fåtall tekster skrevet av et fåtall individer er som nevnt viktige. Man merker seg her at Foucaults egen bane i de fem årene fra Sids bok kom ut og til han døde, pekte i retning av hvorledes mennesket hadde muligheten til å forme en posisjon for seg selv (det Foucault kaller etikk). Det foreligger selvfølgelig en rekke forutsetninger for at en gitt tekst, f.eks. Harriet Beecher Stowes “Uncle Tom’s Cabin”, Emile Zolas “J’accuse” eller Huntingstons artikkel om “The Clash of Civilizations?”, skal få en bred resepsjon. De vil ofte karakteriseres ved at de samler opp endel løse problemstillinger som allerede er tilstede i diskursen og gir dem en tilspisset form, og blir backet opp av verdimesige og institusjonelle ressurser. Men metodisk er et annet poeng vel så viktig: Motstand mot virkeligheten er en mulighet. Tekster kan i prinsippet kortslutte de lukke-

de feedback-loopen mellom virkelighet, verdier og institusjoner.

Motstand vil alltid foreligge som en mulighet (fjernt- eller nærliggende). Det eksisterer alltid rom for å handle på en måte som ikke reproduserer institusjoner, ved å fornekte virkeligheten, svike de verdiene den hviler på, og unndra seg dets institusjoner. En forskningsoppgave for diskursanalytikeren blir derfor å identifisere ikke bare hvilke konkurrerende representasjoner som finnes av en virkelighet, men også hvilke alternative verdier og institusjoner som finnes. Potensielle svakhetspunkter må identifiseres. Som eksempelet “Norge” ovenfor viser, er en av de institusjonene som bærer denne virkeligheten “det internasjonale samfunn”, altså samfunnet av stater som gjensidig anerkjenner hverandre som stater. Faller en slik anerkjennelse bort, trues virkeligheten “Norge”. Eksempelet innbyr også til en annen slutning: institusjonen kan selv være avhengig at dets type virkelighet opprettholdes, slik at det for eksempel er et spørsmål om “det internasjonale samfunns” vedlikeholdelse at hele jordkloden i høyest mulig grad er innskrevet med mening som bestående av suverene stater. Suverenitet er en verdi som oppebærer institusjonene “det internasjonale samfunn”, og svikter statssuvereniteten ett sted, som for eksempel i Somalia, vil dette være et anslag mot en underliggende verdi som truer den virkelighet at verden består av suverene stater. En måte det internasjonale samfunn kan møte denne utfordringen på, vil være å gå inn og simulere en suveren stat i Somalia.

Metodisk blir det et problem hvorledes man tilordner verdier, institusjoner og virkeligheter til hverandre. En av diskursanalysens styrker, er nettopp at man kan få frem interessante koblinger her. I et diskursanalytisk perspektiv er det f.eks. lett å demonstrere hvorledes institusjonsklassen museer bærer virkeligheten “nasjonalstat”, eller hvorledes den virkelighetsproduksjon som foregår f.eks. i såpeoperaer og annen populærkultur er relevant for de virkeligheter man holder seg med. Et eksempel: om man skal undersøke virkeligheten “Tyskland” i norsk diskurs, vil det i tillegg til de for statsvitere opplagte tilfeller som den bilaterale politiske diskurs, EU-diskursen etc. også være av interesse å se f.eks.

på representasjoner av Tyskland i gutteblader, røverromaner og importerte B-filmer (der det fortsatt ikke er uvanlig å finne narrativer hvor tyske nazister fremstår i skurkeroller). Men analysen må være situert, i den forstand at man må kunne påvise interteksten mellom representasjoner av Tyskland i populærkulturen og politisk diskurs om Tyskland – altså hvorledes den førstnevnte dukker opp i og forholder seg til den annen, og i hvilken grad representasjoner fra førstnevnte kan føre til sannhetskrav i sistnevnte.

Konklusjon

Vi trenger en post-positivistisk metodelitteratur, fordi vi trenger et mangfold av måter å drive vitenskap på. Vi må akseptere den usikkerhet som ligger i å problematisere skillet mellom virkelighet forstått som fysisk gitt virkelighet og virkelighet forstått som representasjon vitenskapelig, og underkaste de spenningene som omgir dette skillet vitenskapelig undersøkelse. Diskursanalyse er ett av flere alternativer for dem som vil gjøre dette til en empirisk forskningsoppgave, og dermed kaste nytt lys over de forutsetninger og betingelser som alltid er en del av politiske praksiser. Kjenner vi disse forutsetningene og betingelsene, får vi også en dypere forståelse av spesifikk politisk handling.

Iver B. Neumann

Noter

1. Takk til Nils Roll-Hansen, Elisabeth Fürst og de andre deltagere ved Vitenskapsteoriseminaret, Universitetet i Oslo, 16. oktober, samt til Dag Harald Claes, Thomas Hylland Eriksen, Karsten Friis, Astrid Hedin, Eivind Røsaak, Inger-Johanne Sand, Gisle Tangenes og Henrik Thune for skriftlige kommentarer til et tidligere utkast.

2. En innvending mot dette igjen, er at et vitenskapelig, rasjonelt verdensbilde vil gi dem som innehar det et overtak i tilfelle av konflikt, og derfor har det en tendens til å bli kopiert av grupper som ikke allerede har det. Resultatet er en observerbar utbredelse av

dette verdensbildet. Jeg har selv, i en analyse av russisk samfunnsutvikling, argumentert for at dette er et helt vesentlig element ved internasjonal politikk generelt (Neumann 1996). Poenget er imidlertid at en slik argumentasjon viser hvorledes kunnskapsproduksjon, herunder utbredelse av et vitenskapelig verdensbilde, er en funksjon av makt og dermed et kunnskapssosiologisk spørsmål, og ikke et spørsmål om noen uungåelig utbredelse av en objektivt gitt universell rasjonalitet.

3. To kommentarer. Det er positivisten som tillegges synet at naturvitenskapen står forutsetningsløs i forhold til naturen; post-positivister vil selvsagt ikke mene noe slikt. Videre: som kulturkritikere fra Adorno til Baudrillard har fremhevet, kan utviklingen i vestlig diskurs være preget av meningstap. På grunn av nivåproblemer kan vel ikke diskursanalyse slik den står nå brukes til å forske på dette. Det er et sentralt poeng at diskursanalyse er en sosial forskningsmetode, som tar sitt utgangspunkt i sosiale relasjoner slik de kommer til syne i sproget, og ikke i hva som foregår i hvert enkelt sinn. Dermed kan diskursanalyse brukes til å vise hvorledes en diskurs dominerer over en annen og assimilerer en gitt begivenhet (f.eks. abort på sykehus som del av kjønnsdiskurs, religiøs diskurs og/eller helsediskurs), men den kan bare indirekte nærme seg den gamle hermeneutiske paradegrenen om hva en begivenhet "betyr" for hin enkelte, og hvor mye mening som er involvert.

4. "Instead of producing something common to all that we call language, I am saying that these phenomena have not one thing in common which makes us use the same word for all, but that they are *related* to one another in many different ways. And it is because of this relationship, or these relationships, that we call them all 'language'. [...] And we can go through the many, many other groups of games in the same way; we can see how similarities crop up and disappear. And the result of this examination is: we see a complicated network of similarities overlapping and criss-crossing: sometimes overall similarities, sometimes similarities of detail." (Wittgenstein 1958: 31e, 65-66).

5. I Bjørn Vassnes' (1997:116) oversettelse definerer Mark Johnson (1987: xxxviii) metafor som "en gjennomgripende måte å forstå på der vi projiserer mønstre fra ett domene for å strukturere et domene av et annet slag. Slik sett er en metafor ikke bare en språklig uttryksmåte, det er heller en av de viktigste kognitive strukturene med hvilken vi er i stand til å ha konsekvente, ordnete erfaringer som vi kan resonnerer om og skape mening i. Gjennom metaforer

gjør vi bruk av mønstre fra vår fysiske erfaring til å organisere vår mer abstrakte forståelse”.

6. Mens den som myntet begrepet, Jacques Derrida, selv eksplisitt insisterte på at dekonstruksjon ikke er noen metode, har Culler (1982) og andre likefullt gjort metodelitteratur ut av hans lesningsforslag.

7. “The concept of hegemony implies the development in various domains of civil society (e.g., work, education, leisure activities) of practices which naturalize particular relations and ideologies, practices which are largely discursive.” (Fairclough 1995: 94).

8. Enkelte filosofer, f.eks. Richard Boyd, postulerer enkelte kategorier som observatør-nøytralt individerte, og kaller dem “naturlige typer”, forstått som knipper av homeostatiske klusteregenskaper, det vil si egenskaper som – når de realiseres parallelt i samme substans – tenderer til å reprodusere denne korrelasjonen via spesifikke kausale mekanismer. Naturlige og ikke-naturlige typer kan dermed forstås som graduerte, uten noen terskelverdi. Biologisk kjønn kan da forstås som nærmere en “naturlig type” enn kulturelt betinget kjønn. Takk til Gisle Tangernes for dette innspillet, som er nyttig om man godtar ideen om naturlige typer.

9. Se kritikk av Ringmar 1996 i Neumann 1997. Epistemologisk forvolder det da heller ikke pragmatikere nevneverdige problemer: “Physical objects are conceptually imported into the situation as convenient intermediaries — not by definition in terms of experience, but simply as irreducible posits comparable, epistemologically, to the gods of Homer. For my part I do, qua lay physicist, believe in physical objects and not in Homer’s gods; and I consider it a scientific error to believe otherwise. But in point of epistemological footing the physical objects and the gods differ only in degree and not in kind. Both sorts of entities enter our conception only as cultural posits. The myth of physical objects is epistemologically superior to most in that it has proved more efficacious than other myths as a device for working a manageable structure into the flux of experience.” (Quine 1953: section 6, § 4).

10. Det er en vanlig misforståelse blant endel forskere som ikke selv er diskursanalytikere at diskursanalyse i utgangspunktet er elitistisk og voluntaristisk, og at dette spørsmålet ikke stilles. For eksempel skriver John Mearsheimer (1995: 41) at “Most critical theorists do not see ideas and discourses forming at the grass roots and then percolating up to the elites of society. Rather, theirs is a top-down theory, whereby

elites play the key role in transforming language and discourse about international relations. Experts, especially scholars, determine the flow of ideas about world politics.” Min holdning ville være at elitismen er der, i den forstand at det å omstøte en politisk signifikant representasjon eller være med på å formulere en ny må være et anliggende for et mindretall, ganske enkelt fordi politiske konflikter for å kunne være sentrale per definisjon vil være strukturert omkring noen få spørsmål, som representeres på noen få måter. Men derfor å si at “Experts, especially scholars, determine the flow of ideas” er en *non sequitur*. De vil ha mer relevant idemakt, men det finnes jo så mange andre typer makt som kan mobiliseres i en diskurs at den type voluntarisme Mearsheimer her ser for seg ikke virker overbevisende, og vel neppe deles av noen av de diskursanalytikere jeg har lest. Det er da også talende at Mearsheimer ikke eksemplifiserer og demonstrerer sin påstand.

11. Det finnes på norsk noen få historiske arbeider som opprettholder et skille mellom idéhistorie og realhistorie, men som likefullt kommer langt i å integre dem i én analyse. Et eksempel er Sørensen 1989, som presenterer seg som “praktisk idéhistorie”. En diskusjon av de forutsetninger som ligger bak disse analysene og de forutsetninger som presenteres her, kunne bli svært interessant. Det eneste norske statsvitenskapelige bidrag om diskurs, som karakteristisk nok er skrevet av en sosiolog og ikke publisert, anlegger en tekstuell vinkel (Mathiesen 1997). Det gjør også Giddens (1984), som skiller mellom det diskursive plan der man kan gjøre rede for hva man gjør, og et praktiske plan, der man gjør saker og ting uten å se noen grunn til å la det akkompagneres av tekst og uten å planlegge og reflektere. Et slikt skille kan være nyttig om analyserammen er synkron. Om forskningsoppgaven er å finne ut hvorledes saker og ting ble naturalisert slik at de kan inngå som “selvsagte” alternativer i et handlingsrepertoar, er skillet imidlertid ubrukelig, fordi det fryser det hvis frembringesprosess det skal være forskningsoppgaven å studere. Sagt på en annen måte: for at diskursanalysen skal kunne stille til skue det implisitte i diskursen, må man anlegge et genealogisk perspektiv.

Bibliografi

- Austin, John (1962) *How to Do Things with Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
 Bartelson, Jens (1995) *A Genealogy of Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Barth, Fredrik, ed. (1969) *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Norwegian University Press.
- Barthes, Roland (1977 [1968]) "The Death of the Author" pp. 142-148 i *Image Music Text*. London, Fontana.
- Bauman, Zygmunt (1992) *Postmodern Ethics*. Oxford: Blackwell.
- Bially, Janice (1998) *The Power Politics of Identity*. PhD delivered to Yale University.
- Chilton, Paul (1996) *Security Metaphors: Cold War Discourse from Containment to Common House*. New York, NY: Peter Lang.
- Culler, Jonathan (1982) *On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism*. Ithaca, NJ: Cornell University Press.
- Eriksen, Trond Berg (1989) *Nietzsche og det moderne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fairclough, Norman (1995) *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Foucault, Michel (1972 [1969]) *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock.
- Foucault, Michel (1984) 'Space, Knowledge, and Power. Foucault interviewed by Paul Rabinow', pp. 239-256 i *The Foucault Reader*. (ed. Paul Rabinow) New York, NY: Pantheon.
- Foucault, Michel (1984) 'On the Genealogy of Ethics: An Overview of Work in Practice' pp. 340-380 i *The Foucault Reader*. (ed. Paul Rabinow) New York, NY: Pantheon.
- Gutting, Gary (1994) 'Introduction. Michel Foucault: A User's Manual' pp. 1-27 i Gary Gutting (ed) *The Cambridge Companion to Foucault*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hansen, Lene (1997) *Western Villains or Balkan Barbarism? Representations and Responsibility in the Debate over Bosnia*. PhD levert til København Universitet, Institut for Statskundskab.
- Hollis, Martin (1994) *The Philosophy of Social Science. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- King, Gary, Robert O. Keohane & Sidney Verba (1994) *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kaarhus, Randi (1996) *Conceiving Environmental Problems. A Comparative Study of Scientific Knowledge Constructions and Policy Discourses in Ecuador and Norway*. NIBR reprint 20/1996.
- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe (1985) *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Lyotard, Jean-Francais (1984) *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Lyotard, Jean-François (1988) *The Differend: Phrases in Dispute*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Macdonell, Diane (1986) *Theories of Discourse. An Introduction*. Oxford: Basil Blackwell.
- Mathisen, Werner Christie (1997) *Diskursanalyse for statsvitere: Hva, hvorfor og hvordan*. Oslo: Institutt for Statsvitenskap, Forskningsnotat 01/97.
- Mearsheimer, John (1995) "The False Promise of International Institutions" *International Security* 19 (3): 5-49.
- Neumann, Iver B. (1996) *Russia and the Idea of Europe. A Study in Identity and International Relations*. London: Routledge.
- Neumann, Iver B. (1997) "Book Review Essay: Ringmar on Identity and War" i *Cooperation and Conflict* 32 (3): 309-330.
- Pålshaugen, Øyvind (1998) "Vil fortellingene om postmodernisme noensinne ta slutt?" pp. 282-294 i Elisabeth L'orange Først & Øystein Nilsen (red.) *Modernitet – refleksjoner og idébrytninger. En antologi*. Oslo: Cappelen Akademiske.
- Ringmar, Erik (1996) *Identity, Interest and Action. A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- de Saussure, Ferdinand (red. C. Bally & A. Sechehaye) (1986 [1916]) *Course in General Linguistics*. La Salle, IL: Open Court.
- Sand, Inger-Johanne (1996) *Styring av kompleksitet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Shapiro, Michael (1981) *Language and Political Understanding: The Politics of Discursive Practices*. New Haven, CN: Yale University Press.
- Sørensen, Øystein (1989) *Hitler eller Quisling. Ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940-1945*. Oslo: Cappelen.
- Weber, Cynthia (1995) *Simulating Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wittgenstein, Ludwig ([1953] 1958) *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell.
- Wæver, Ole (1999) "Identity, Community and Foreign Policy: Discourse Analysis as Foreign Policy Theory" i Lene Hansen & Ole Wæver (red.) *Between Nations and Europe. Regionalism, Nationalism and the Politics of Union*. London: Routledge.
- Yin, Robert K. (1994) *Case Studies Research. Design and Methods*, 2nd ed. London: Sage.